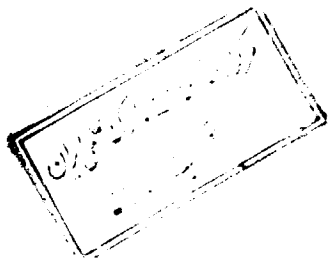

۳۴۴۵

دانشگاه تهران

011498

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

تقابل استراتژیها و اختلاف ایران - آمریکا

نگارش: علی اکبر جعفری

استاد راهنما: دکتر ابومحمد عسگرخانی

استاد مشاور: دکتر نسرین مصفا

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

روابط بین الملل

دیماه ۱۳۷۹

۳۴۶۴۷

تقدیم به:

روح بلند امام خمینی (ره)، شهداء، جاویدالاثران و
انسانهای راستینی که آزاداندیشی شان همواره در کالبد
تاریخ جاودانه خواهد ماند و نیز تقدیم به مادر صبور و
همسر عزیزم که دست رحمت الهی و کرم والای
خدایی اند؛ مهربانانی که جویبار پرعاطفه عشق و
محبت، همواره یار و پشتیبانم بودند.

چکیده

نظام بین الملل به مجموعه رفتارهای واحدهای سیاسی در محیط بین الملل اطلاق می‌گردد که به مثابه یک سیستم، تحول در یک واحد سیاسی بر رفتار سایر واحدهای سیاسی تأثیر خواهد گذاشت. روابط دو واحد سیاسی، ایالات متحده و ایران بعد از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، بر اساس استراتژی حفظ وضع موجود استوار بود، بطوریکه دو کشور با برقراری معاهدات و قراردادهای نظامی، اقتصادی و سیاسی از وضع موجود راضی بوده و بر استمرار و بسط آن می‌کوشیدند.

انقلاب اسلامی و تحولات بعدی آن، برای کشور قدرتمند ایالات متحده، نوعی زلزله سیاسی بود و جمهوری اسلامی با اتخاذ استراتژی تغییر وضع موجود و تجدیدنظرطلبانه در برابر استراتژی حفظ وضع موجود ایالات متحده قرار گرفت. از این طریق روابط حسنه دو کشور دوست و متحد به تیرگی گرائید و بتدریج مبدل به بحران آفرینی، تخاصم و فشارهای نظامی، اقتصادی و سیاسی گردید.

در این رساله، دو نوع تقسیم بندی کلی در بررسی تطبیقی سیاست خارجی دو دولت ایران و آمریکا بعمل آمده است: در تقسیم بندی نوع اول، به بررسی دوره «اتحاد» قبل از انقلاب اسلامی، دوره «خوف و رجاء» دولت موقت و دوره «اختلاف» دو دولت تا آخر سال ۲۰۰۰ پرداخته شد؛ و در تقسیم بندی کلی تر نوع دوم، به بررسی دوره «استراتژی حفظ وضع موجود» و دوره «استراتژی تغییر وضع موجود» جمهوری اسلامی در مقابل استراتژی حفظ وضع موجود آمریکا که خواهان بازگشت به وضع سابق می‌باشد پرداخته شد؛ بطوریکه این دو استراتژی در رویارویی یکدیگر قرار گرفته‌اند. همچنین طرفداران سه گرایش: خصمانه، متعادل و مصالحه جویانه در دو کشور، در نوع روابط آینده دو دولت نیز پیوسته در تعامل اند.

با سپاس و قدر دانی از:

کلیه اساتید فرهیخته دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران و اساتید محترم گروه روابط بین الملل و علوم سیاسی و نیز با تشکر از جناب آقای دکتر عسگرخانی، سرکار خانم دکتر مصفا و جناب آقای دکتر شیرخانی که با تقبل زحمت راهنمایی، مشاورت و داوری پژوهش حاضر را پذیرفتند.

همچنین از استاد ارجمند جناب دکتر افتخاری که در روند این پژوهش از هرگونه راهنمایی دریغ نورزیده و دلسوزانه اینجانب را یاری نمودند کمال سپاسگذاری بعمل می آید. و از همه عزیزان بخصوص خانواده، مادر مهربان و همسر عزیزم که در دوران سخت تحصیلی و تدوین رساله موجود با صبر و حوصله مشوق اینجانب بودند سپاسگزارم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
یک	مقدمه
چهار	طرح مسئله
هفت	هدف پژوهش
هفت	متغیرهای دخیل
هفت	فرضیه‌ها
نه	روش آزمون فرضیه‌ها
نه	پیامدهای اثبات فرضیه
ده	حدود و نقطه تمرکز
ده	سازماندهی پژوهش

فصل اول

استراتژی حفظ وضع موجود ایران و آمریکا در دوره پهلوی

(۱۹۲۹-۱۹۵۳)

۳	۱-۱. روابط نظامی و امنیتی ایران و آمریکا
---	--

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۴	۱-۱-۱. کودتای ۲۸ مرداد (عملیات آژاکس).....
۶	۲-۱-۱. «ساواک» و نهادهای امنیتی بعنوان ابزار اعمال سیاست آمریکا و شاه ..
۹	۳-۱-۱. موافقتنامه دفاعی دو جانبه ایران و آمریکا.....
۱۱	۴-۱-۱. دکترین نیکسون در ایجاد پاسدار صلح و ثبات منطقه.....
۱۴	۵-۱-۱. سیاست حقوق بشر کارتر در ایران.....
۱۷	۲-۱. روابط اقتصادی ایران و آمریکا.....
۱۸	۱-۲-۱. سیاست و موافقتنامه نفتی (قرارداد کنسرسيوم ۱۹۵۴).....
۲۰	۲-۲-۱. معاملات اقتصادی و تسلیحاتی ایران و آمریکا.....
۲۲	۳-۱. روابط سیاسی ایران و آمریکا.....
۲۳	۱-۳-۱. عهدنامه مودت و روابط اقتصادی و حقوق کنسولی بین ایران و آمریکا
۲۵	۲-۳-۱. اتحاد برای پیشرفت کندی یا انقلاب سفید شاه.....
۲۸	۳-۳-۱. موافقتنامه کاپیتولاسیون و امتیاز قضائی.....
۳۰	۴-۳-۱. موضعگیری آمریکا در قبال روند شورشها و انقلاب اسلامی.....

فصل دوم

تقابل دو استراتژی حفظ وضع موجود و تغییر وضع موجود

۵۱	۱-۲. فشار نظامی و امنیتی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران.....
۵۲	۱-۱-۲. عملیات نجات گروگانها (حادثه طبس).....
۵۴	الف. خطوط کلی بخش اول عملیات دلتا.....

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۵۵	ب. خطوط کلی بخش دوم عملیات دلتا
۵۸	پ. روند اجرایی عملیات دلتا
۶۰	ت. نتایج عملیات دلتا
۶۴	۲-۱-۲. کودتای نوژه
۶۸	الف. خطوط کلی طرح عملیاتی کودتای نوژه (شکل‌گیری مثلث کودتا)
۶۸	۱. شاخه نظامی
۷۰	۲. شاخه سیاسی
۷۱	۳. شاخه لجستیکی
۷۲	ب. طرحها و سازمان کودتا
۷۳	پ. اهداف کودتای نوژه
۷۳	۱. اهداف تعیین شده برای بمباران
۷۴	۲. اهداف تعیین شده برای تسخیر
۷۴	ت. تثبیت قدرت پس از کودتا
۷۵	ث. شمارش معکوس اجرای کودتا و عملیات خنثی سازی
۷۷	۲-۱-۳. جنگ عراق و جمهوری اسلامی ایران
۷۹	۱. نقش ایالات متحده آمریکا در جنگ عراق و ایران
۸۷	۲. حمایت مستقیم آمریکا از عراق در جنگ با ایران
۹۹	۳. رویارویی مستقیم نظامی ایالات متحده علیه جمهوری اسلامی
۱۰۶	۴. موضعگیری شورای امنیت در صدور قطعنامه‌ها

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۱۹	۲-۲. فشار اقتصادی ایالات متحده علیه جمهوری اسلامی ایران
۱۲۰	۱. تضيیقات اقتصادی و دعاوی دو کشور در دیوان لاهه
۱۲۵	۲. تحریم اقتصادی ایالات متحده علیه جمهوری اسلامی
۱۲۷	الف. سابقه تحریم یک جانبه آمریکا علیه ایران
۱۲۹	ب. رژیمهای تحریم در قوانین و مقررات بین المللی
۱۳۱	پ. هدف و هزینه های بکارگیری از تحریم ها
۱۳۴	ت. سیاست ایران در قبال تحریمهای آمریکا
۱۳۵	۲-۳. فشار سیاسی ایالات متحده علیه جمهوری اسلامی
۱۳۶	۱. سیاست مهار جمهوری اسلامی
۱۴۰	۲. انحراف افکار عربی از منازعه با رژیم صهیونیستی بسمت ایران
۱۴۳	الف. رژیمهای عربی حوزه خلیج فارس
۱۴۳	ب. رژیمهای عربی دور از حوزه خلیج فارس
۱۴۶	۳. استراتژی مهار دوگانه آمریکا
۱۴۹	الف. نقش و جایگاه قانون داماتو
۱۵۰	۱. فرمان اجرایی اول بیل کلینتون
۱۵۰	۲. فرمان اجرایی دوم بیل کلینتون
۱۵۲	ب. تضعیف موقعیت ژئوپولتیک و ژئواستراتژیک ایران

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل سوم

تقابل استراتژیها و اختلاف ایران - آمریکا

- ۱-۳. مقدماتی بر بحث نظری استراتژیها..... ۱۵۶
- ۲-۳. معانی و مفاهیم دو استراتژی حفظ وضع موجود و تغییر وضع موجود..... ۱۵۸
- ۱-۲-۳. استراتژی حفظ وضع موجود..... ۱۵۸
- ۲-۲-۳. استراتژی تغییر وضع موجود..... ۱۶۰
- ۳-۳. تغییر مسالمت آمیز در امور بین الملل..... ۱۶۱
- ۴-۳. روند شکل گیری رویارویی استراتژیها..... ۱۶۳
- ۵-۳. دیدگاههای موجود در ایالات متحده و جمهوری اسلامی نسبت به یکدیگر..... ۱۶۷
- ۱-۵-۳. دیدگاههای آمریکائیهها نسبت به ایران..... ۱۶۷
- الف. گرایش خصمانه..... ۱۶۷
- ب. گرایش متعادل..... ۱۶۸
- پ. گرایش مصالحه جویانه..... ۱۶۹
- ۲-۵-۳. دیدگاههای ایرانیها نسبت به آمریکا..... ۱۷۰
- الف. گرایش قطع رابطه مطلق با آمریکا..... ۱۷۰
- ب. گرایش متعادل..... ۱۷۱
- پ. گرایش برقراری ارتباط با ایالات متحده..... ۱۷۱

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۷۸	نتیجه گیری
۱۸۴	منابع و مآخذ
	منابع فارسی
	منابع انگلیسی
	چکیده انگلیسی

مقدمه

روابط نه چندان طولانی ایران و ایالات متحده آمریکا، بر اساس «استراتژی حفظ وضع موجود Status quo Strategy» که بنیان سیاست خارجی دو دولت را در عرصه روابط بین الملل تشکیل می‌داد، در اثر تحولات و تعاملات منافع ملی و مصالح ملی دچار چالش گشت؛ که در یک روش تبیینی و با استمداد از فرمولهای روابط سیاسی و معادلات علمی روابط بین الملل، به علت یابی این تقابل و رویارویی پرداخته می‌شود. کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ نه بعنوان یک پدیده خلق الساعه بلکه خود بعنوان یک پدیده مسبوق به سابق، ایالات متحده را جایگزین انگلیس و بازیگر اصلی سیاستگذاری ایران قرار داد. و این نوع جانشینی که در تاریخ معاصر بی نظیر بوده است. روابط دو دولت در زمینه‌های سیاسی، نظامی و اقتصادی در سطح گسترده‌ای آغاز شد.

اصول و استراتژی حاکم بر نظام ایالات متحده از طریق اعمال سیاستها و خط‌مشی‌هایی که از رؤسای جمهور پس از استقلال آمریکا به سال ۱۷۸۹ یعنی از جورج واشینگتن تا جیمز مونروئه و از مونروئه تا فرانکلین دولانو روزولت و نیز هاری ترومن، آیزنهاور، کندی، جانسون، نیکسون، فورد و کارتر تا حال، علیرغم تفاوت‌های ظاهری، پیوسته ثابت بوده است.^(۱)

۱- سلیم الحسینی، مبانی تفکر رؤسای جمهوری آمریکا، ترجمه صالح ماجدی، فرزاد

مدوحی، (تهران: انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۴)، صص ۱۳-۱۲.

اقدامات آمریکا در ایران پس از کودتای ۲۸ مرداد نظیر: امضاء یک قرارداد نفتی با کنسرسیوم در سال ۱۹۵۴، تاسیس سازمان اطلاعات و امنیت کشور (ساواک)^(۱)، انعقاد عهدنامه مودت ۱۹۵۵ (مرداد ۱۳۳۴) مبنی بر روابط اقتصادی و کنسولی بعنوان یک رژیم بین المللی جدید با کشورهای مختلف از جمله ایران صرفاً برای تأمین منافع اتباع آمریکایی و سیطره شرکتهای چند ملیتی بر ایران^(۲) و نیز موافقتنامه دفاعی دو جانبه مارس ۱۹۵۷ (اسفند ۱۳۳۷) بین ایران و آمریکا، انعقاد موافقتنامه کاپیتولاسیون در اکتبر ۱۹۶۴ و انعقاد قراردادهای مشابه را شامل می‌شوند.

پس از خروج نیروهای انگلیس از خلیج فارس در آذر ۱۳۵۰، آمریکا سیاستی را در پیش گرفت که نیکسون آنرا «سیاست دو پایه» می‌نامید، یعنی یا ارسال کمکهای نظامی فراوان، دو قدرت محلی ایران و عربستان را مأمور حفظ امنیت خلیج فارس نمود.^(۳) و در پیرو آن جیمی کارتر می‌گوید «من نیز مثل همه رؤسای جمهوری پیشین آمریکا، شاه را یکی از متحدان مطمئن آمریکا تلقی می‌کنم»^(۴) وی بر این اساس کشور ایران را بعنوان جزیره‌ای با ثبات در یکی از پر آشوب‌ترین نقاط دنیا ذکر می‌کند، که موجب تقویت روحیه شاه و احساس قدرتمندی او چه در داخل و خارج گردید. ولی دیری نپائید بحرانی که از سالها قبل ادامه داشت به اوج خود می‌رسد و در مدت کوتاهی رژیم ۲۵۰۰ ساله پادشاهی ایران را به سقوط می‌کشاند.

با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران در ۱۶ ژوئن ۱۹۷۹ (۲۲ بهمن ۱۳۵۷)، فصل جدیدی از مناسبات بین ایران با سایر واحدهای سیاسی در عرصه روابط بین الملل پدید می‌آید که کلیه کشورهای جهان در به رسمیت شناختن دولت موقت شتاب می‌ورزند و در

۱- پتر آوری، تاریخ معاصر ایران؛ از کودتای ۲۸ مرداد تا اصلاحات ارضی، ترجمه محمد

رفیعی مهرآبادی، (تهران: مؤسسه انتشارات عطائی، ۱۳۷۱)، ص ۵.

۲- ابو محمد عسگر خانی، «رژیمهای بین المللی» مجله دانشکده روابط بین الملل، سال - ،

شماره ۱۴ و ۱۵، ص ۱۲. ۳- مهدوی، پیشین، ص ۳۹۷.

۴- همان، ص ۴۷۷.

رأس آنها کشورهای شرکت کننده در کنفرانس گوادلوب* و اتحاد شوروی قرار داشت. سیاست خارجی جمهوری اسلامی در دوره دولت موقت در واقع استمرار و تداوم سیاست خارجی دوران قبل از انقلاب بود، ولی با عزیمت شاه به آمریکا، و رد تقاضای ایران در استرداد وی به ایران، دانشجویان به تصرف سفارتخانه آمریکا در تهران می پردازند و کارکنان آنرا به گروگان می گیرند. و با این عمل، دوره رابطه «خوف و رجاء» میان ایالات متحده و جمهوری اسلامی به پایان می رسد.

در پی بحران جدید، کارتر بین برخوردهای خشن و مدارا با جمهوری اسلامی همواره [دچار مشکل پیچیده شد] و در پیرو آن رؤسای جمهور جدید برای دفاع از منافع حیاتی خود در ایران اقداماتی را در پیش گرفتند.^(۱) که در فصل های آتی به بررسی آن خواهیم پرداخت.

بدین ترتیب بعد از گذشت حدود ۲۰ سال از بروز اختلاف و قطع روابط سیاسی، اقتصادی و نظامی، این اختلاف همچنان ادامه دارد، و با توجه به اینکه قبل از وقوع انقلاب، روابط ایران و آمریکا در اغلب موارد بسیار گرم و دوستانه بود و ایران در گذشته از کمک های نظامی، اقتصادی سیاسی، اجتماعی، فرهنگی آمریکا در حد قابل توجهی برخوردار بوده است و از سوی دیگر، ایران عامل مهمی در محاسبات ژئواستراتژیک، ژئواکونومیک و ژئوپولیتیک آمریکا در منطقه بشمار می آمد، لذا این پرسش خودنمایی می کند که برغم نیازهای متقابل این دو دولت، چرا هنوز اختلافات میان دولت ادامه دارد و به صورت یک مسئله لاینحل و غامض باقی مانده است؟ و چرا تلاش های مختلف برای عادی سازی و محور تیرگی روابط دو دولت هنوز به نتیجه نرسیده است؟ و چه عواملی در ادامه سردی روابط ایران و آمریکا دخیل بوده اند؟

* Guadeloupe

۱- اردوآرد کلن، رازها، ترجمه پوران خاور، سرور طلبعه، (تهران: بی نا، بی تا)، صص ۱۷۴ -

طرح مسئله

کشور ایران بدلیل اهمیت «ژئوپولیتیک» و «ژئواستراتژیک» آن، که واسط شرق و غرب می باشد، از قرن ۱۹، همزمان با انقلاب صنعتی، جایگاه خاصی را در معادلات و تعاملات جهانی به خود اختصاص داده است، لذا از کشورهای علاقمند به برقراری روابط متقابل با ایران، کشور ایالات متحده آمریکا می باشد. که سابقه این روابط با «پیمان دوستی و کشتیرانی» ۱۹ اکتبر ۱۸۵۱ / ۱۲۶۷* بر می گردد.^(۱) و با تأسیس سفارتخانه آمریکا در ایران در سال ۱۸۸۳**^(۲) و با استخراج نفت و قراردادهای نفتی از دهه ۱۸۹۰ به بعد، رؤسای جمهور ایالات متحده، علی رغم ظاهر دکترین «جیمز مونروئه»***، این کشور را به عنوان یک قدرت جهانی که منابع حیاتی آن در ماورای بحار قرار دارد سوق دادند.^(۳) و از این طریق سیاست رهایی از انفجار تولید کالای مازاد متروپل به بازارهای بکر پیرامون آغاز شد.

سیاست اقتصادی «درهای باز»**** ویلسون، برای بعد از جنگ جهانی اول و استراتژی «عرصه بزرگ» روزولت، مبنی بر نقش مسلط و کنترل استراتژیک آمریکا در جهان

* این قرار داد در نتیجه مذاکرات فرستاده امیر کبیر با نماینده آمریکا در استانبول مطرح و منعقد گردید.

۱- سید علی موجانی، بررسی مناسبات ایران و آمریکا، (تهران: انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۵)، ص ۶.

** اولین سفیر دولت آمریکا ساموئل گرین بنیامین (S.G.W.Benjamin) در سال ۱۸۸۳ به ایران، روابط جنبه دیپلماسی پیدا کرد. و از ایران حاجی حسینقلی خان (حاجی واشینگتن) در سال ۱۸۸۸ به واشینگتن فرستاده شد.

۲- آبراهام یلسون، روابط سیاسی ایران و آمریکا، ترجمه محمد باقر آرام، (تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۸)، ص ۳۵.

*** دکترین مونروئه (James Monro)، مبتنی بر «اصل عدم مداخله در امور سایر ملت‌ها» بود، که در دسامبر ۱۸۲۳ مطرح و در راستای تضمین منافع ملی ایالات متحده به اجرا در آمد.

3- Peter. N. Carroll, David. W. Noble. *The Free & The unfree; New History of The united States*. New York: Penguin Books, 1977.P.308.